

דין ברירה בסלט

ינון חדאד

אמר הכותב: במים עזים הייתי נותב, מטלטל ונזרק מקוטב לקוטב. לנסות לברר העניין החמור, אשר לקמן סדור ואמור, ולא אדמה כי עתה הוא גמור, ידוע ידעתי כי לבאים הוא שמור. אך מכל מקום נערתני חצני, לחקור כיכלתי שינסתי מתני, נבוך הייתי מחזור כעני, אם לא אבין למה זה אני. חסדי ה' כי לא תמננו לגווע, פתח לי אוזן לכבד שמוע, ודרך התווה לי הלוך ונסוע, בקצה הענין זיכני ליגוע, ואתם ישרים אכלו אכול ושבוע. ועל דלתות כל קורא הנני נוקש, ומכל מעיין בקש אבקש, למען הסר כל מכשול ומוקש, ולא ימצא במאמר נפתל ועיקש: כל הערה אשר בדברי תמצאו, בבטנכם אותה נא לא תכלאו, אל בית אוצרי שלחיה והביאו, וברכה עד בלי די מה' תשאו. וזאת למודע לכל הוגה באמרים: אינני מורה קלים או חמורים, ואם למעשה בא - ידפוק על דלתות המורים, אשר הם הלכה לפני ישראל סודרים. ועתה שימו עינכם, אלה הדברים:

שאלה

סלט ירקות העשוי מכמה ירקות חתוכים דק, ורוצה להוציא מין אחד ממנו, לא משום שמואס בו, אלא שנח לו יותר לאכול הסלט בלעדיו, האם מותר או שיש לאסור כדין שאר שני מיני אוכלים שצריך לברור מה שרוצה מתוך מה שאינו רוצה ולא להיפך.

קיצור המאמר

כדי לברר הדין בסלט, יש קודם להבין לאשורו דין אחר המובא במשנה ובגמרא:

דין סינון יין. כשנבין אותו, נוכל לנסות וללמוד ממנו לסלט.

במשנה שנינו (שבת קלט:): 'מסננים את היין בסודרים ובכפיפה מצרית'. ובגמרא: 'אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולים לתוך המשמרת (שהיא כלי המיוחד לסינון) בשבת ואינו חושש'. וברייטא שם: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: טורד (מערב) אדם חבית של יין יינה ושמריה, ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש'. והעמדנו את דברי רבן שמעון בן גמליאל בזמן בין הגיתות, שאז כל היינות עכורין ובני אדם שותים אותם כך, ולא נחשב תיקון מה שמסנן אותם. ומזה הטעם התיר זעירי לסנן יין ומים צלולים, שהרי אין כאן שום תיקון, כמבואר בגמרא (שבת קט.). נמצאנו למדים שכאשר אף בלא מעשה הסינון מתוקן המשקה לשתייה, אין איסור לסננו, ומותר לעשות זאת אף בכלי המיוחד לסינון כגון משמרת.

אמנם לפי זה יקשה מדוע בשני מיני אוכלים אסור לברור זה מזה, הלא אף הם מתוקנים לאכילה בלא שום צורך בברירה. וכן הקשה בספר תהלה לדוד. ואמנם בשני מינים שאינם נאכלים יחד אינו קשה כל כך, שיש לומר שבמה שבורר המין שאינו רוצה מתקן בזה המין שרוצה. אבל בשני מינים הנאכלים יחד כגון סלט שאף בלא הברירה הכל מתוקן לסעודה כמו שהוא, מדוע ייאסר. ושתי תשובות אפשר להשיב לשאלה זו, ואלו הן:

1. היין והשמרים המעורבים בו חשובים מין אחד, משום שבאו ממקור אחד, ולכן אין איסור בסינונם, מה שאין כן בשני מיני אוכלים שהם ודאי שני מינים שונים, אין שום היתר.

הדוחק בזה: הרי מצאנו לסמ"ג והסמ"ק ובעל שבלי הלקט ועוד ראשונים שהתירו לסנן יין שיש בו קיסמין או קש, ואי אפשר לומר על קיסמין וקש שהם מין אחד עם היין.

2. כיוון שהשמרים אינם מעכבים את השתיה ונשתים הם עם היין, בטלים לגבי היין. והוא הדין לקיסמין דקין או קש שביין שבטלים לגבי היין ולכן אין שום איסור לסננם, מה שאין כן בשני מיני אוכלים, כל אחד חשוב בפני עצמו ואי אפשר לומר שאחד בטל לחבירו. וכן תירץ הרב יצחק מאלצאן בספר שביתת השבת, וכן הגרש"ז אוירבך (הובאו דבריו בספר שמירת שבת כהלכתה), והגאון רבי בן ציון אבא שאול בספר אור לציון ח"ב.

הדוחק בזה: א. לא מצינו בגמרא ובראשונים שהזכירו לסברא זו שהפסולת שאינה מעכבת השתיה בטלה למשקה, ואם דווקא במקום שהפסולת בטלה ליין מותר לסנן, נמצא שזה עיקר טעם ההיתר, ולמה לא אמרוהו. ב. הרי מצאנו לכמה

ראשונים ואחרונים שהתירו לסנן אף קיסמים גדולים מן היין או תולעים מן המים ואף שאי אפשר לשתותם יחד. ואלו הם: הראב"ד, הארחות חיים, מרן, הלבוש, רבי יוסף בן ג'ויא בעל ספר טל אורות ורבי עוזיאל מייזליש בעל ספר מנורה הטהורה ועוד. ובקיסמין גדולים או תולעים אי אפשר לומר שבטלים ליין או המים שהרי אי אפשר לשתותם ועומדים לגמרי בפני עצמם.

ואם כן צריך לומר שבכל מקום שיכול לשתות בלי מעשה הברירה, בין אם משום שהפסולת נשתית עם המשקה ובין אם משום שיכול לשתות כדרכו ולעכב הפסול שלא תכנס לפיו, מותר לברור הפסולת מהמשקה אף בכלי המיוחד לברירה, שאין תיקון במה שבורר, שאף בלי הברירה היה מתוקן, וזו דעת כל הראשונים והאחרונים הנ"ל.

לפי זה נוכל לומר ששני מיני אוכלים מעורבים שרוב בני אדם אוכלים שניהם יחד כגון סלט, אין איסור לברור מין אוכל מחבירו, שהרי אף קודם הברירה הייתה התערובת ראויה לאכילה כמו שהיא. ובאמת מצאנו בגמרא (שבת קט.) על פי פירוש ר"ח ושאר ראשונים, שמותר לסנן מי אבטיח מהאבטיח, אף על פי שבפשטות חשובים הם שני מיני אוכלים שזה אוכל וזה משקה. וכן מצאנו לרבנו ישעיה הראשון שהתיר לסנן יין מהדבש והבשמים שבו. ומשמע שאף בעל שבלי הלקט שהביא דבריו מסכים שאין איסור ברירה בזה, אלא שסובר לאסור מטעמים אחרים.

נותר לנו לבאר שני דינים מדיני בורר שלכאורה סותרים לדברים הנ"ל, וקשים אף בפני עצמם.

הדין הראשון: מחבץ. ידוע שאסור להפריד החלב ממי החלב שבו (נסיובי) וכך ליצור גבינה משום בורר. וקשה:

1. לפי דברינו, מדוע אסור? הרי אף קודם שמפריד החלב מהנסיובי ראוי הכל לשתותו יחד!

2. הלא החלב והנסיובי שבו ודאי נחשבים מין אחד, וקיימא לן שאין במין אחד איסור בורר!

3. דין מחבץ נאמר בגמרא (שבת צה.) מפי רבי אליעזר. ומאידך מצאנו לרבי אליעזר (שבת קלז:) שמתיר לסנן במשמרת אפילו יין עכור, ולכאורה דבריו סותרים.

ונראה ליישב: במחבץ אי אפשר לומר שאין כאן תיקון, שהרי קודם שחיבץ לא הייתה כאן גבינה ועכשיו יש וזה תיקון גמור, ואף שלאכילה היה מתוקן קודם

החיבוץ, מכל מקום על ידי החיבוץ יצר דבר חדש ונמצא מתקן על ידי מעשה ברירה וחשוב בורר. מה שאין כן בשני מינים הנאכלים יחד כגון סלט וכדומה - אין שום תיקון לאכילה במה שמפריד זה מזה וכמבואר לעיל, וגם אינו יוצר דבר חדש.

וכן ביין אפילו עכור, אף קודם שמסננו יש כאן יין גמור, ורק מעורבים בו שמרים, ונמצא שלא יצר דבר חדש בסינונו (אמנם בכל זאת אסרו חכמים משום שסו"ס מתקן היין לשתייה, ור"א מתיר משום שאינו עושה מעשה ברירה אלא רק נותן היין במשמרת).

הדין השני: הפרדת אגוזים מהדבש. איתא בתוספתא וכן כתבו הרמב"ם ומרן שאסור לחבץ בידו אגוזים ושומשמין הנתונים בדבש. וקשה:

1. לפי דברינו מדוע אסור, הרי אף קודם שמחבץ ראויים האגוזים להאכל עם הדבש.

2. מדוע לא חילקו בין אם רוצה באגוזים לאלתר לבין לאחר זמן, הרי מותר לברור אוכל מפסולת ביד על מנת לאכול לאלתר.

ונראה ליישב: מנהגם באותו הזמן היה ליתן האגוזים בדבש כדי לצפות את האגוזים בדבש, ואחר כך היו מוציאים האגוזים מן הדבש ולא היו אוכלים הכל יחד שזה מתוק מדאי. ונמצא שהדבש חשוב להם פסולת והאגוזים אוכל. והנה דרך הפרדת האגוזים מן הדבש הייתה על ידי חפינת האגוזים ביד וסחיטתם מן הדבש וכמבואר באחרונים, וכיוון שלא הותר לברור אוכל ביד לאלתר אלא משום שזו דרך אכילה וכמבואר בראשונים, ובדרך זו אי אפשר לומר דהויא דרך אכילה, משום כך נאסרה.

א. היתר סינון היין וטעמו

שנינו במשנה (שבת קלט:): 'ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית'. ופירש רש"י: 'את היין - מפני הקמחין שקורין יינ"ש'. ע"כ. ובגמרא: 'אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולים לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא. מיתבי רבן שמעון בן גמליאל אומר טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה, ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש. תרגמה זעירי בין הגיתות שנו'. ופירש רש"י: 'טורד - מערב. בין הגיתות שנו - שכל היינות עכורין ושותין אותן בשמריהן, הלכך אין כאן תיקון דבלאו הכי משתתי'. ע"כ. והוא מגמרא שבת (קט.). ולמדנו מכאן שלא

נאסרה ברירה בשבת אלא במקום שבברירתו מתקן האוכל, אבל במקום שאף בלא ברירתו מתוקן האוכל לאכילה ובמה שבורר רק משיבח יותר, שרי אפילו בכלי המיוחד לברירה כדוגמת משמרת. ובספר אור זרוע (הלכות שבת נט) הביא דברי רש"י כלשונם. וכעין זה פירש בספר התרומה (רנד), ובסמ"ק (רפב), ובספר שבלי הלקט (צא), ובספר אוהל מועד (משמרת הקודש דרך רביעי נתיב עשירי), וכן כתב רי"ו (נתיב שנים עשר החלק השמיני).

והר"ן (נז: בדפי הרי"ף) כתב וזו לשונו: 'ונמצא פסקן של דברים דיין שהוא צלול דרובייהו דאינשי לא קפדי בהו כלל מותר לתת אפילו לתוך המשמרת כדי שיהיה צלול ביותר, אבל יין שהוא עכור קצת ואפשר דמשתתי הכי ומיהו רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי, בסודרין ובכפיפה מצרית שרי, דאיכא שינוי. אבל לתוך המשמרת דליכא שינוי אסור. ויין שהוא עכור לגמרי ולא משתתי הכי כלל אפילו בסודרין ובכפיפה מצרית אסור. עכ"ל. והובאו דבריו בבית יוסף (שיט) וכתב שכן היא דעת הטור (שם).

והרב המגיד (הלכות שבת פרק ח, יד) הביא דברי הרשב"א שפירש כדרך שפירשו שאר הראשונים הנ"ל, אלא שכתב שביין דאין בו שמרים כלל מתוקמא. ומשמע דיין שיש בו שמרים אפילו בסודרין ובכפיפה מצרית אסור. וכן כתב בבית יוסף (שם) בדעת הרשב"א. ולכאורה קשה כי הנה בחידושיו (שבת קלט:): כתב הרשב"א בזו הלשון: 'ומסננים את היין בסודרים. פירוש: יין עכור. דאי אפשר לפרש שמרים, דהא יין קתני, ואף על פי שמשנה, כיון שהוא בורר גמור אסור. וכן אי אפשר לומר יין צלול וכו', אלא על כרחך ביין עכור דכיון דאפשר למשתיה הכי, אין כאן משום בורר, וכיוון דמשנה קצת ומסננן (כצ"ל) בסודרין שרי". עכ"ל. ותרתי שמעת מיניה, חדא דלא אסר אלא שמרים ממש, וכדמוכח מלישניה. ועוד, דכל דאפשר למשתיה כמו שהוא אין כאן משום בורר, אע"פ שיש בו שמרים, ומותר לסננו בסודרין. וזה סותר לכאורה למ"ש הרב המגיד והב"י בדעת הרשב"א. וצריך לומר שמה שכתב הרשב"א 'שמרים' היינו יין שיש בו שמרים, וכוונתו לשמרים המעכבים השתיה. וכן מה שכתב הרב המגיד והבית יוסף דלרשב"א ביין שאין בו שמרים כלל מתוקמא, רצונם לומר שאין בו שמרים המעכבים השתיה. ולפי זה לא פליג הרשב"א על שאר ראשונים. אמנם המשנה ברורה בשער הציון פירש דלרשב"א כל שעכירותו מחמת השמרים אסור. ומשמע דכוונתו אף על גב דמשתתי הכי. ולפירוש זה צריך להבין מה הסברא לחלק בין עכור סתם לעכור מחמת שמרים. וצ"ע.

והרמב"ם (הלכות שבת פרק ח, יד) לא התיר לסנן במשמרת אפילו יין צלול, ולא התיר אלא יין ומים צלולים בסודרים, ומשמע דייין עכור, אף על גב דמשתתי הכי, אסור אפילו בסודרין. ועיין בבית יוסף ובלחם משנה שביארו היאך מפרש הרמב"ם הגמרא הנ"ל.

ובשו"ע (שיט י) הביא דעת שאר ראשונים בסתם (ועיין מגן אברהם סעיף קטן יב, ושאר אחרונים) ואחר כך הביא דעת הרמב"ם. ומשמע שמכריע כשאר ראשונים. וראיתי לב"ח (שיט ו) שכתב שלא התירו לסנן במשמרת אלא יין צלול לגמרי, אבל עכור אף על גב דרובא דאינשי שתו ליה, כיון דמיעוטא קפדי איכא משום בורר, ודלא כר"ן, אלא כרש"י שפירש שאין כאן תיקון משום דכולהו אינשי שתו ליה. עכת"ד. ובשו"ת יחווה דעת חלק ב (נא) דחה סברת הב"ח, שהאחרונים הסכימו להלכה כדברי הר"ן, וכמבואר בט"ז, בספר תוספת שבת, בשולחן ערוך הגר"ז ובמשנה ברורה. עד כאן. ויש לי להוסיף שמלבד הר"ן, כתבו כדבריו גם הרשב"א (הובאו דבריו לעיל) והרמב"ן (שבת קלט: ושם"ג (ל"ת סה דף יג). וכן כתב בספר אוהל מועד (דרך ד נתיב י) ובסמ"ק (סימן רפב) ובשבולי הלקט (סימן צא). וגם דברי רש"י, נראה לפי קוצר דעתי שאין הכרח לפרשם כהבנת הב"ח, ואפשר לפרשם כפי שאר הבנת הראשונים.

ב. קושיא מאיסור ברירת שני מיני אוכלים ויישוב לזה

אמנם, לפי כל זה יקשה מאי דקיימא לן דבשני מיני אוכלים שייכא ברירה, כי לכאורה הסברא שאמרנו ביין צלול דרובייהו דאינשי שתו ליה הכי, יש לאמרה אף בשני מינים דרוב בני אדם אינם מקפידים להפריד המינים זה מזה קודם אכילה, ועל כל פנים יש כמה מיני תערובות מאכלים שאין דרך להפריד זה מזה, ואם כן כשיפרידם - אין כאן תיקון. וכן הקשה בספר תהלה לדוד (שיט, טו). ואמנם בשני מינים שאינם נאכלים יחד אינו קשה כל כך, כי סוף סוף אי אפשר לאכול כל התערובת יחד, ואם כן כשבורר המין שאינו רוצה מתוך התערובת, נמצא מתקן המין שרוצה. וכן כתב בספר שביתת השבת (מלאכת מרקד, סעיף קטן יא). אבל בשני מינים הנאכלים יחד כגון סלט וכדומה, לכאורה אין שום תיקון במה שבורר, שמתוקן הכל לסעודה כמו שהוא.

והיה נראה לחלק ולומר דייין שיש בו מעט שמרים חשוב הכל כמין אחד, שהכל בא ממקור אחד, וכיוון דרוב בני אדם שותים היין עם השמרים, אין כאן תיקון כלל. ולא דמי לחרדל דאמרינן בגמרא (שבת קלד). דאסור לסננו מהפסולת שלו במסנת

של חרדל דמיחזי כבורר, ואף על פי שהפסולת שלו ראויה לאכילה וכמו שכתבו התוספות (שם), דבחרדל רוב בני אדם אינם אוכלים אותו יחד עם הפסולת, ומשום הכי כשמסננו במסננת שלו מחזי כבורר. אמנם אם מסננו במסננת אחרת אפשר דשרי, דומיא דיינ עכור דאפשר למשתי בהכי, דשרי בסודריין. וכן מדוייק בלשון הברייתא (שם) 'אין מסננים את החרדל במסננת שלי', ומשמע דבאחרת שרי. (ושוב הראוני להמשנ"ב (תקי, ס"ק יב) שדייק כן, אמנם שם דיבר גבי יו"ט, ולא מוכרח דאף בשבת שרי). אבל יין שיש בו מעט שמרים ורוב בני אדם שותים אותו כך, אין כאן תיקון כלל. וחילוק זה יש לומר גם לגבי ירק שמקצת עליו מעופשים שכתב מרן החיד"א בשו"ת ברכה (שיט, א) שאם העלים מעורבים צריך לברור הטובים מהרעים. והובא בביאור הלכה (שם סעיף א) ולא אומרים שכיוון שהכל מין אחד מותר לברור הרעים, כיוון דסוף סוף יש כאן קצת תיקון¹.

אלא שכל זה לא יגהה מזור ליישב דברי הסמ"ג (ל"ת סה, דף יג.) שפירש דיינ צלול דשרי אף במשמרת היינו בשיש בו קצת קיסמין, שכיון שיכולים לשתותו כך קודם סינון, מותר לסננו. והובא בדרכי משה (שיט, ד) וכן פסק להלכה בהגה בשלחן ערוך (שם סעיף י). וכן כתבו עוד ראשונים להיתר זה, עיין בסמ"ק (סימן רפב) ובשבלי הלקט (סימן צא) ושם כתב: אם נפלו בהן קיסמין או קש מותר לסנן בשבת. וכן הסכימו כל האחרונים להיתר זה. ובקיסמין אי אפשר לומר דהו מין אחד עם היין, שהרי אינם ממין היין כלל. ואם כן הדרא קושיא לדוכתה, מאי שנא משני מיני אוכלים².

ג. יישוב הרב שביתת השבת ושאר אחרונים

וראיתי בספר אגלי טל (מלאכת מרקד ס"ק ז) שדן בעניין סינון יין ומים צלולים,

1 ואגב אמרתי אבוא אעיר כי הנה זו לשון החיד"א שם: "אם הם קלחים כגון חזרת שהעלים מבחוץ הם המעופשים, אז יסיר מוציא המעופשות דהו"ל כמסיר הקליפה לאכול התוך". ע"כ. ומ"ש 'אז יסיר מוציא' כוונתו להמליץ על פי לשון הפסוק (שמות טו א) 'אז ישיר משה', ובמהדורות משנ"ב המנוקדות לא הבינו כוונתו וניקדו באופנים משונים.

2 אמנם אין להקשות ממה שהתירו הראשונים להוציא זבובים ויבחושיין מן היין, עיין בסמ"ק (שם) ובארחות חיים (הלכות שבת, כז), ולכאורה לא הווי היבחושיין מין אחד עם היין. דיש לומר דמיירו הראשונים הנ"ל ביבחושיין הנוצרים מתוך היין, שמתרים בשתיה עם היין כמבואר בגמרא חולין (סז). ובטוש"ע יו"ד (פד, א) ועיין בש"ך שם (א). וכן מפורש בספר המאורות (שבת קלט): דביבחושיין כאלו עסקינן. ובהם איכא למימר דהווי מין אחד עם היין. ובוזה מובן מדוע לא הזכירו כל האחרונים שדנו בצרעה שנפלה לכוס יין לראשונים הנ"ל, ע' שו"ת מהרי"ט (רג) ובברכ"י (שיט, ה) ובבה"ט (ס"ק ב) ועוד. כי הראשונים דברו ביבחושיין המתרים בשתיה ובהם שייכת הסברא דמשתתי הכי, משא"כ צרעה שודאי אסורה באכילה, ל"ש בה הסברא הזו. ומכל מקום ממה שהתירו הראשונים אף ביין שיש בו קיסמין ודאי קשה וכנ"ל.

והביא שם דברי הלבוש (שיט, טז) שביאר דברי הסמ"ג ביין שיש בו קיסמין גדולים, שכיוון שאפשר לשתות היין ולעכב הקיסמין בשיניו שלא יכנסו לפיו, תו לית ביה משום בורר אם מסנן הקיסמין במשמרת, שהרי היין מתוקן לשתיה אף קודם ברירה. והקשה על זה האגלי טל דהא אמרינן בגמרא (שבת קלט:): 'לא ליהדק איניש צינייתא בפומיה דכוזני דחביתא משום דמיחזי כמשמרת' (וביאר רש"י: כלי חרס קטן שמערין בו יין מהחבית לא ייתן בפיו קשין וקיסמין בחזקה) וכתב הר"ן (נו: בדפי הרי"ף) דהאי דאמרינן 'דמיחזי' כמשמרת, משום דאף על גב דלאו משמרת ממש היא שהרי עוברים בה השמרים, 'כיון דאיכא קיסמין וטינופות דמעכב בהו ולא עברי' דמי למשמרת. ע"כ. ומוכח דבקיסמין יש משום בורר, ועל כרחינו לחלק דהר"ן דיבר בקיסמין גדולים והסמ"ג בקיסמין דקים וקטנים שאפשר לשתותם. והטעם שאין בזה משום בורר, אף על פי שהקיסמין אינם מין אחד עם היין, דאנן בתר רוב בני אדם אזלינן, וכיוון שרוב בני אדם אין מקפידים על קיסמין כאלו, אינה מלאכה כלל. עד כאן דברי האגלי טל. ועיין מה שנכתוב לקמן בס"ד בדברי האגלי טל. ובספר שביתת השבת במלאכת מרקד (באר רחובות אות יא) הביא דברי האגלי טל הנ"ל וביאר שכיוון שרוב בני אדם שותים יין כזה עם הקיסמין שבו, הקיסמין בטלי לגבי המשקה וכאלו אין שם פסולת כלל, ע"כ. ומשום כך לא דמי לשני מיני אוכלים ואפילו אם נאכלים יחד, משום שבהם אי אפשר לומר שמין אחד בטל לחבירו, שכל אחד חשוב בפני עצמו. וכן בקיסמין גדולים שאינם נשתים עם היין אי אפשר לומר דבטלי ליינן, שהרי האדם נמנע מלשתותם ואיך נאמר דבטלי. (הערת ר' אלחנן הי"ו: וכן משמע ברמ"א שהוא מקור הפסק ששינה וכתב 'קסמין דקין' תחת 'קסמין קצת' שכתבו הסמ"ג וש"א"ר. וכן כל האחרונים העתיקו לשון הרמ"א). ומצאתי בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק ג הערה קנו) שכתב כדברים האלו בשם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל וכן כתב בספר אור לציון ח"ב (עמוד רמד). ולפי זה יש לאסור בנ"ד, שאף על פי שדרך לאכול הסלט יחד על כל מיניו, אי אפשר לומר דמין אחד בטל לחבירו, ולא דמי ליינן שיש בו קיסמין שהקיסמין בטלים ליינן. וכן כתב לאסור בכעין זה בספר שביתת השבת (שם אות כו) ובספר שמירת שבת כהלכתה (שם).

ד. יישוב שלישי על פי הלבוש

הן אמת דמלשון הגמרא והראשונים לא משמע כל כך כביאור הרב שביתת השבת, כי הנה בגמרא (שבת קט.) כתוב: 'נותן אדם יין צלול ומים צלולים לתוך המשמרת

וכו' כיוון דמשתתי הכי - לאו מידי קעביד'. ע"כ. וכן כתב רש"י לקמן (דף קלט:). והסמ"ג (ל"ת סה, יג.) כתב וזו לשונו: ואינו חושש משום בורר אם יש בהם קיסמין קצת, 'כיוון שיכולים לשתותו כן מקודם' עכ"ל. וכן בסמ"ק (סימן רפב) כתב בלשון זו. ובארחות חיים (הלכות שבת אות כח) כתב: 'מסננים יין וכו' מפני יבחושין שבו אם אפשר לשתותו בלא סינון', עכ"ל. וכעין זה כתב בשבלי הלקט (סימן צא). והריטב"א (שם) כתב וזו לשונו: דכיוון דמשתתי בלאו הכי שפיר אין בזה משום בורר כלל, עכ"ל. ומוכח מכל הלשונות הללו שטעם ההיתר משום שניתן לשתות היין אף בלי מעשה הברירה, וכיוון שכן, כשבורר לא מתקן כלום, ושרי. ולא הזכירו כלל לסברא שהקיסמין או השמרים בטלים ליין. ואם איתא דסבירא להו לאסור במקום שהפסולת לא בטלה לאוכל, אם כן הוה להו למימר: מפני שהפסולת בטלה וכו', וממאי דקאמרי דאין כאן תיקון - שמע מינה בתיקון תליא מילתא. ועיין בגמרא פסחים (עח:): ובבא מציעא (עח:): דילמא שאני התם וכו' אם כן ליתני וכו' עיין שם ודו"ק. ובשו"ת תרומת הדשן (סימן פד) כתב בלשון מפורשת יותר: 'משום דאפשר בלא הך ברירה משום כך לית ביה משום ברירה', עד כאן. ולפי זה יש להתיר לסנן יין שיש בו קיסמין גדולים אף שאינם נשתים עם היין, וכסברת הלבוש (שיט טז) שביאר דברי הסמ"ג בקיסמין גדולים, כיוון שסוף סוף יכול לשתות היין מבלי לסננם, ע"י שיעכבם בשיניו, וזו היא דרך שתיה ואינה מעין מלאכה כלל וכמו שהוכיח בספר אגלי טל (בורר ס"ק י, ד) מדברי הרא"ש בתשובה שתובא לקמן.

וכן ראיתי לרבי עוזיאל מיזליש בספר מנורה הטהורה (קני המנורה ס"ק ל) שביאר דברי הסמ"ג כהבנת הלבוש. גם בספר טל אורות הנד"מ (עמוד קנא ד"ה 'וגם') הביא דברי הלבוש וכתב עליהם: 'ושמעין מכל זה דלא שייך משום בורר אלא בדבר שאי אפשר לשתות או לאכול בשום אופן אם לא על ידי ברירה, אבל אם בלאו הכי אפשר לשתותן ואפילו על ידי הדחק בעוד שהקיסמין והקשין בתוך המים, יכול לסננם ואפילו במשמרת' עכ"ל. והובאו דבריו בספר לב חיים ח"ב (סימן מח) להגאון רבי חיים פאלאג'י, וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סי' מו). וכן משמע דעת הגאון רבי אלעזר טובו בספר פקודת אלעזר (סימן שלט סע' ו). ועיין באגלי טל (מלאכת בורר ס"ק י, ד) שהאריך הרחיב לבאר ולבסס סברא זו. ועיין עוד לו (במלאכת טוחן ס"ק יז, יב) שכתב שאין במה שהקשה על הלבוש מדברי הר"ן גבי לא ליהדק וכו' (כמבואר לעיל) כדי לדחות סברת הלבוש, רק להקשות על פירושו בדברי הסמ"ג. ובאמת שמה שהקשה האגלי טל על הלבוש אינו קשה כ"כ, ועיין בספר שביתת השבת (מלאכת מרקד יא) מה שיישב בזה.

ה. סיוע מן הראשונים ויישוב הקושיא משני מיני אוכלים אליבא דהלבוש

ובס"ד מצאתי תנאי רברבי דמסייעי לסברת הלבוש. זה יצא ראשונה, הארחות חיים (הנד"מ הוצאת מכון ירושלים עם הוספות מכת"י, הלכות שבת אות כח) שכתב וזו לשונו: "מסננים יין וכו' מפני יבחושין שבו אם אפשר לשתותו בלי סינון והוא הדין מים צלולים מפני התולעים הדקים שיש בהם, מפני שיכול להשתמר מהן בשתייתו כך הורה הראב"ד ז"ל עכ"ל. וזה מפורש כסברת הלבוש. (אמנם מתיבות 'והוא הדין' עד הסוף לא נזכר בשאר מהדורות הארחות חיים והם תוספת מכתב יד שהובאה במהדורה זו, עיין בהערות המו"ל שם ובמבוא שבראש הספר עיין שם).

ובספר טל אורות (עמוד קנא בנד"מ) הביא ראייה לסברת הלבוש מדברי מרן הבית יוסף. כי הנה בבית יוסף (שיט, טז) הביא מה שכתב הרא"ש בתשובה (כלל כב סימן ט) דמים שיש בהם תולעים מותר לשתותן ע"י מפה בשבת ולא הוי כבורר ומשמר דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן העניין קודם אכילה וכו', אבל אם בשעת שתיה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו אין זה מעין מלאכה ומותר. וכתב על זה מרן הבית יוסף וזו לשונו: "ונראה לי דלא איצטריך להאי טעמא אלא בתולעים, דלא הוה משתתי כלל בלא סינון, משום דאיכא למיחש שמא יבלע אחד מהם דאסור. אבל אם היו קשין וקמחים דבלא סינון נמי הוה משתתי ע"י הדחק, בלאו האי טעמא נמי שרי, דלאו היינו בורר כמו שנתבאר בסמוך". עכ"ל. וממ"ש 'דאיכא למיחש שמא יבלע אחד מהם דאסור' משמע דאי ליכא למיחש לשמא יבלע, ואפשר לשתות בלי סינון, בכהאי גוונא מותר לסנן קודם שתיה. והורנו בדבריו אלו דדוקא דבר שאי אפשר לשתותו בשום אופן בלי סינון הוא דאסור לסנן במשמרת, אבל מה שיכול לשתותו באיזה אופן בלי סינון כגון יין עם קיסמין שיכול לעכב בשיניו, מותר, ואין בזה משום בורר וזה כדברי הלבוש. ומסתברא לי שדברי הלבוש בעניין זה מדברי הבית יוסף הם לקוחים. וקצת פלא על האחרונים שהשיגו על הלבוש, שלא שתו ליבם הטהור שאף דעת מרן הבית יוסף כן, ועוד שהוא מבאר כן בדעת הרא"ש, ומשמע דפשיטא ליה דאף הרא"ש יתיר בכהאי גוונא. ועיין עוד בש"ע להגר"ז (שיט כג) ובספר אגלי טל (מרקד סעיף ז) שהעתיקו דברי הבית יוסף הללו. עיין שם.

ומה שבארחות חיים בשם הראב"ד התיר לסנן מים מפני התולעים מפני שיכול להשתמר מהן בשתייתו, ודלא כהרא"ש שאסר, יש לומר דהוא מיירי בתולעים שיותר קל להשתמר מהן. אי נמי דלא חייש שמא יבלע אחת מהן.

ומדברי כל הני רבוותא מוכח דאף במקום שאי אפשר לומר שהפסולת בטלה לאוכל, אם אין הפסולת מעכבת אותו מלאכול כדרכו מותר לברור אותה³. ואם כן אף בסלט כיוון שרוב בני אדם אוכלים כל שבסלט יחד, רשאי להוציא מין אחד אם נח לו יותר בלי אותו המין דהא אין כאן תיקון.

וכן מצאתי בשבלי הלקט (סימן צא) שכתב וזו לשונו: "כתב רבנו ישעיה זצ"ל (פסקי הרי"ד שבת קמ.) נראה לי שהיינומלין אפילו לסננם בשבת מותר, שאינו משום בורר, שהדבש והבשמים שמערב בו אינו פסולת, אלא אדרבה הוא מתכוון לערב היין בהם כדי שיהא קולט טעמן וריחן, ואין מסננים אלא כדי שיהיה דק וצלול ולא יהיה עב מתערובת הדבש והבשמים. אלו דברי הרב זצ"ל ונראה בעיני שצריך אדם להיזהר בין בעשייתו בין בסינונו, שהרי כמה מלאכות יש בו כגון ברירת סממנים ושחיקתן, שהן איסור גמור, וזולתן, ואין מרבים להקל בזה". עכ"ל. והובאו דבריו בבית יוסף (שיט יז) ובדרכי משה (שכא) ועיין עוד בשו"ע (שכא יז). ומבואר שדעת רבנו ישעיה להתיר לסנן מין ממין בשני מיני אוכלים. ולכאורה מאי שנא משני מיני אוכלים דקיימא לן שאסור לסנן אם אינו חפץ באחד מהם? אלא ודאי כיון שהכל נאכל יחד בדרך כלל, אין תיקון במה שמסנן אחד מאחד. ומשמע דאף בעל שבלי הלקט לא פליג ביסוד זה, רק סבירא ליה דאין להתיר סינון יינומלין כיוון שעלול לבא לידי איסורי דאורייתא במה ששוחק ובורר הסממנין לעשות בהם היינומלין. ועיין עוד בשלטי הגבורים שעל הרי"ף (נח. בדפי הרי"ף אות ג). ועוד מצאתי בהגהות מיימוניות (הלכות שבת פרק ח אות י) שכתבו בשם ר"י להתיר לסנן בסדין או מטפחת משקה של שקדים כתושים מערב שבת, ומשום בורר ליכא כיוון שיכולים לשתותו בלא סינון. ע"כ. וכן כתב הסמ"ג (ל"ת סה יג.) והסמ"ק (רפב) ושבלי הלקט (צא) וכן כתב בספר התרומה (ברמזים סו"ס רמד) ובמרדכי (שבת תכז) וכן כתבו האחרונים. ואף שלכאורה גם השקדים הכתושין אוכל הם.

וע"ע בשו"ת יחודה דעת ח"ב (נא) ובספר שביתת השבת מלאכת מרקד (באר רחובות אות כו).

ויש לבאר החילוק שבין נ"ד דאמרינן דשרי להוציא המין שאינו חפץ, לסתם שני

3 ויש להעיר שלא נאמר היתר זה אלא כשיכול לאכול או לשתות 'כדרכו' ואין הפסולת מעכבתו. אמנם אם צריך לאכול או לשתות באופן משונה כדי שלא יבלע הפסולת, בזה אין להתיר, שבודאי כשמוציא הפסולת בכה"ג הוה ליה מתקן. ובה מובן מה שדנו האחרונים במיני פירות שיש בהם גרעינים וכתבו חילוקי דינים לאסור ולהתיר ולא כתבו להתיר מסברא זו שיכול לאכול הפרי ולפלוט הגרעינים, והיינו טעמא, שאין זו דרך אכילה כ"ב.

מיני אוכלים שאסור. הרי פשוט שיש הבדל בדרך האכילה בין סלט וכדומה לשאר שני מיני אוכלים, שבסלט הדרך לאכול כל המינים שבסלט יחד, ובשני מינים הדרך לאכול או מזה או מזה, אבל אין דרך לאכול שניהם יחד. ומהבדל זה נובע החילוק בדין, שבסתם שני מיני אוכלים חשוב כל מין כאוכל לגבי עצמו וכפסולת לגבי חברו, וכשמוציא מה שאינו חפץ מתוך מה שחפץ נמצא מוציא פסולת מאוכל, ותיקן בזה את המין שחפץ בו. ואפילו חתיכות של אותו מין שאינן נאכלות יחד אסור לברור זו מזו, אם מעדיף חתיכה מסויימת מחמת טעמה, וכמבואר במשנה ברורה (ס"ק טו), דבכהאי גוונא חשובה החתיכה שאינו רוצה כפסולת. אמנם בסלט וכדומה כיוון שדרך בני אדם לאכול הכל יחד, לא עומד שום מין בפני עצמו, ואין כאן אוכל ופסולת רק אוכל, וכשמוציא מין אחד מתוך מין אחר - אינו אלא כבורר במין אחד שמותר לדעת רוב ככל הפוסקים. ודו"ק.

ו. ראייה מדין סינון אבטיח

וכעת האיר ה' עיני למצוא ראייה נוספת דלא שייכא ברירה בשני מיני אוכלים הנאכלים יחד. דגרסינן (שבת קט). "אמר רב חסדא שריקא טויה - שרי, פעפועי ביעי - אסור. דביתהו דזעיר עבדא ליה (שריקא טויה) לחייא בר אשי ולא אכל. אמרה ליה לרבך עבדי ליה ואכל ואת לא אכלת? זעירי לטעמיה דאמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולים לתוך המשמרת ואינו חושש, אלמא כיוון דמשתתי הכי לאו מידי קעביד, הכא נמי כיוון דמיתכיל הכי לאו מידי קעביד" ע"כ. ופרש"י: 'שריקא טויה - לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלים על הצלי כשהוא חם משחשיכה, שרי, ובלבד שלא יהא רותח כדי לבשל, ולא אמרינן דמי למתקן' ע"כ. אמנם הרמב"ן (שם) הקשה על פירוש רש"י: חדא, דאם כרש"י פשיטא דשרי, שאין זה תיקון שיאסר. ועוד שהדמיון שמדמה הגמרא שריקא טויה לסינון יין ומים צלולים אינו עולה יפה לפי זה. ועוד הקשה שם קושיא אחרת וכתב אחר כך: 'לפיכך נראה כפירוש ר"ח (שם) שהוא מי אבטיחים שמסננים אותם במשמרת לנקותן ועבדינן ליה לשלשולי, וכיוון דמתאכיל האבטיח עם בני מיעיו בלא סינון - מותר' עכ"ל. וכפירוש זה פירש הרשב"א (שם) ומהר"ם מרוטנבורג בתשובותיו ח"ד (קעט) וכן כתבו התוספות, והרא"ש בתוספותיו, והר"ן (שבת שם).

וביאר לשון שריקא טויה, פירשו הרמב"ן והרשב"א שהוא על שם עניין ידוע שהיו עושים בזמנם בדלעת היוונית הטפולה בבצק ונצלית באור. ועיין מה שכתב הריטב"א (שבת שם) בזה. ואלמלא פירושם היה נראה לפרש ד'שריקא' היינו המים

שבתוך מיעי האבטיח כמו: 'שירקא דמעיא' (עיין מו"ק כב. וחולין נ.), ו'טויה' לשון צלייה וחימום כמו שתרגם אונקלוס (שמות יב ט) צלי - טוי, והיינו שמי האבטיח הללו מחממים את הקיבה ומביאים לידי שלשול.

והנה הכא מיירי באבטיח ומימיו המעורבים זה בזה וכפי שמתבאר מלשון הרמב"ן הנ"ל. ופשוט הוא דחשיבי שני מינים, שזה אוכל וזה משקה, ולא עדיפי מבשר צלי ובשר מבושל שכתבו האחרונים דחשיבי שני מינים, עיין משנה ברורה (שיט טו), ואף על פי כן שרי לברור זה מזה משום דמתאכלי הכי בלא סינון, ודון מינה לכל שני מינים הנאכלים יחד בלא סינון וכגון סלט וכדומה, דשרי לברור זה מזה.

ואמנם ממ"ש בספר שביתת השבת (מרקד ס"ק כו) משמע דסבירא ליה דאבטיח ומימיו חשובים מין אחד, ומשום כך מותר לברור זה מזה, עיין שם. ואיני מבין דבריו, דמי עדיפי אבטיח ומימיו מכל סוגי שני מיני האוכלים שהביא הוא עצמו לעיל (מלאכת בורר סעיפים ה, ו). ועוד דאם כן אין צריך לטעם דמיתכיל הכי, תיפוק ליה דהוי מין אחד.

וראיתי להגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן עד) דפשיטא ליה כמו שכתבנו דאוכל ומשקה המעורבים זה בזה חשובים שני מינים אף שהם ממין אחד. אלא דסבירא ליה דאם חפץ דוקא במשקה או באוכל אסור לסנן זה מזה, אף דבעלמא מתאכלי הכי בלא סינון. ומה שהתירה הגמרא לסנן מים מן האבטיחים מפרש הוא ז"ל דהיינו בשאינו מקפיד שיסתנן דוקא המשקה, ולא אכפת לו אם יהיו מעורבות במשקה חתיכות מן האבטיח, ואין כוונתו בסינון אלא למעט חלקי הפרי, וכך הייתה דרך רפואה זו בזמנם, ובכהאי גוונא שאינו מקפיד חשוב הכל לדידיה מין אחד, ולכן מותר לסנן אף ע"י משמרת. ומדייק כן מהתוספות (שבת קט.) שהעתיקו דברי הר"ח בענין שריקא טויה, והנה הר"ח כתב: 'שמסננין אותן במשמרת ושותין אותן לבדן'. ואילו התוספות השמיטו תיבת לבדן, להורות נתנו, שאינו מקפיד על המשקה לבדו, ודוקא בכהאי גוונא הוא דשרי. עכת"ד. ואחר בקשת המחילה, קשה לי להלום דבריו. חדא דסוף סוף הר"ח גריס תיבת לבדן ומוכח דס"ל דאף במקפיד על המים לבדן שרי. ואף התוספות, אם איתא דפליגי אר"ח, לא היה להם להעתיק דבריו בשמו, ולסתום כ"כ מה שחולקים עליו. ועוד, דאי כפירוש האגרות משה אין צריך לטעם דמיתאכלי הכי, תיפוק ליה דהכא אינו מקפיד וחשוב לדידיה מין אחד. ועוד דהגמרא תלתה דין זה דשריקא טויה בדין סינון יין ומים צלולים, ולא אשכחן לאי מי מן הראשונים או האחרונים שכתב לחלק ולאסור הסינון אם מקפיד שיהו המים או היין לבדם. ואם כן אף במי

אבטיחים, אפילו מקפיד על המים לבדם שרי.

והלום הראוני להגרש"ז אויירבך בספר שלחן שלמה (סימן שיט אות כח) שכתב דאין להביא ראייה מהא, משום דבני המעיים של האבטיחים אין להם חשיבות בפני עצמם, וגם מתחילת בריאתם המים והמעיים הם מין אחד. ובהמשך כתב שם שאסור להוציא בצל מסלט תפו"א וכדו', אע"ג דרובא דאינשי מערבים אותם כדי לאכלם יחד, דסו"ס הווי שני מינים. ע"כ.

והנה הדחיה שכתב לראיה מאבטיחים מיוסדת על לשון ר"ח המובאת על גליון הגמ' (שבת קט). דמשמע מינה דמסננים המים ממעי האבטיח. אולם מלשון הרמב"ן אשר העתקנו לעיל משמע יותר דמסנן המים מן האבטיח, שכתב שם: 'שהוא מי אבטיחים שמסננים אותם במשמרת לנקותן ועבדינן ליה לשלשולי, וכיוון דמתאכיל האבטיח עם בני מעיו בלא סינון - מותר' ואם לא מסנן מן האבטיח, מה עניינו לכאן. אולם אף לשון הרמב"ן דחוקה קצת, דפתח במי אבטיחים וסיים בבני מעיים. ויש ליישב בדוחק. ואיך שיהיה אין מכאן ראייה גמורה.

ומה שכתב הגרש"ז אויירבך לאסור ברירה בסלט, זה דלא כמסקנת דברינו. ומ"מ אחר בקשת המחילה הרבה, נראה לפי קוצר דעתי דמהראיות שכתבנו לעיל מלשונות הראשונים, ומדברי הארחות חיים ומרן הב"י, מוכח דשרי.

ז. קושיא מדין מחבץ

ולכאורה יש להקשות על כל זה מדין מחבץ דאמרינן בגמרא (שבת צה.) דחייב משום בורר. ופירש רש"י: 'המחבץ - המעמיד החלב בקיבה, ולי נראה מחבץ עושה כמין כלי גמי ונותן הקפוי בתוכו, ומי החלב שהן נסיובי נוטפים'. עכ"ל. ועיין בפסחים (סה.) שפירש שם כפירוש הראשון שכתב כאן. וכן פירש הרמב"ם (הלכות שבת ז ו) דהמחבץ היינו שנותן קיבה לתוך החלב כדי לחבצו. והערוך (ערך חבץ) ביאר שהמחבץ היינו המוציא חמאה מן החלב כדכתיב "כי מיץ חלב יוציא חמאה". ועיין בבה"ל (שיט יז) ד"ה 'המחבץ' עיין שם. והרמב"ם (הלכות שבת ח יא) פסק לדין זה דהמחבץ חייב משום בורר, וכ"פ בש"ע (שיט יז) וכן הסכימו האחרונים, וכתבו דנקטינן לאסור כשני הפירושים הנ"ל, עיין אגלי טל (מלאכת בורר ס"ק כה) ובמשנ"ב (ס"ק סב) ובכה"ח (אות קכו) ובספר מנוחת אהבה ח"ב (פרק ז סעיפים ל-לא) עיין שם.

ולכאורה כיוון שקודם שמפריד הגבינה או החמאה ממי החלב יכול לשתות החלב כמו שהוא, אם כן כשמפרידים אין כאן שום תיקון, ולמה זה חייב משום בורר. אמנם בלאו הכי קשה, דלכאורה קודם שמפריד החלב נחשב הכל מין אחד,

וקיימא לן דבמין אחד אין ברירה. והתינח להט"ז (ס"ק ב) דס"ל דיש ברירה במין אחד, אבל רוב ככל האחרונים פליגי עליו בזה, וקי"ל כוותיהו. ועוד קשה מ"ש מחבץ מיינ שיש בו מעט שמרים ומשתתי בהכי דאמרינן דלית ביה משום בורר, לרש"י (שבת קלט:): משום דמשתתי הכי, ולרמב"ם (הל' שבת פ"ח הל' יד) משום דהוא כגוף אחד שעוד לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה, וה"נ י"ל בחלב. והגם שכתב הרב המגיד בהלכות שביתת עשור (פרק א הלכה ג) דבמחבץ ומשמר חייב משום בורר אף שהם מין אחד, משום שהם דברים לחים, וביאר במחצה"ש (שיט ס"ק ה ו-טז) דכיוון שהם לחים נבללים היטב והוו תערובת גמורה, מ"מ הא קי"ל ביין, דדוקא אם יש בו שמרים כ"כ שרוב בנ"א אינם שותים אותו כך, אסור ליתנו במשמרת, אבל אם רוב בנ"א שותים אותו כמו שהוא, מותר ליתנו אף במשמרת וכמ"ש לעיל, ומ"ש מחבץ.

ועוד קשה דהלא דין המחבץ אמרו רבי אליעזר, וכדאיתא בגמרא (שבת שם), ולפי מה שפירש רש"י שהמחבץ היינו שנותן הקפוי לתוך כלי גמי ומי החלב נוטפים ונשאת הגבינה בכלי, קשה, דהלא רבי אליעזר סבירא ליה לקמן בפרק תולין (דף קלז:): שמותר ליתן שמרים לתוך המשמרת בשבת וביאר הרשב"א (קלח. ד"ה 'איבעיא להו') טעמו, דכיוון שאינו בורר ואינו מרקד בידיים וממילא הוא משתמר אינו כבורר ולא כמרקד ומותר אפילו לכתחילה. עכ"ל. ואם כן קשה מ"ש מחבץ דאסור. ואף לפירוש הראשון שכתב רש"י שנותן החלב בקיבה קשה, דסוף סוף אינו עושה שום מעשה ברירה בידיים. וחזינא להרב אגלי טל (מלאכת בורר ס"ק כד) שהתעורר לכמה מן השאלות הנ"ל והאריך ליישב בכמה אופנים ע"פ שני הפירושים הנ"ל בענין מחבץ, עיין שם. אמנם בכל מה שכתב לא ראיתי שיישב הקושיא שהקשינו שהרי אינו מתקן כלום, שאף קודם שמחבץ ראוי הכל לשתותו כמו שהוא. וצע"ק למה לא דן כלל בשאלה זו. ובספר שביתת השבת (מרקד אות יא) כתב ליישב דביין בטלים השמרים או הקיסמין לגבי המשקה וכאילו אין שם פסולת כלל, אבל במחבץ, כיוון שהעושה גבינה מקפיד להפריד הנסיובי, הוו שני מינים. עכת"ד. ולכאורה יש להקשות על זה מהא דשריקא טויה דאייתנין לעיל דאף שם מקפיד להפריד המשקה מן האבטיח ואעפ"כ שרי.

ח. יישוב הקושיא

והקרוב אלי בס"ד, דבמחבץ אף דלפני החיבוץ היה ראוי לשתיה כמו שהוא, אי אפשר לומר שאין כאן תיקון. כי הרי קודם שחיבוץ היה לפניו רק חלב, ובמה

שחיבץ יצר גבינה, וזה תיקון גמור. ולא דמי למשמר, שבמשמר אף קודם שנתן היין העכור או השמרים במשמרת, היה היין כמו שהוא, אלא שהיו מעורבים בו שמרים, מה שאין כן בזה שקודם שחיבץ היה לפניו חלב בעלמא, ובמה שחיבצו עשאו גבינה. ואף לפירוש השני שכתב רש"י שמחבץ היינו שנותן הקפוי לתוך כלי גמי וכו', ולכאורה בזה אין תיקון כל כך שהרי כבר נפרשו הנסיובי מחלקי מהגבינה, אלא שמעורבים זה בזה, גם בזה יש תיקון, שכל עוד לא הפריד הנסיובי מהגבינה לגמרי, אין כאן גבינה, ורק בעזרת הסינון נעשית הגבינה. ומצאתי כעין זה בשו"ת הריב"ש (קכא) שכתב וזו לשונו: "וכן מה שמוציאין החמאה מן החלב גם זה אסור משום בורר, דהרי הוא כמחבץ שהוא המעמיד חלב בקיבה, וגם זה מעמיד שומן החלב ונעשה חמאה על ידי טורח גדול, וראוי ליאסר". עכ"ל. ומשמע שהאיסור הוא ממה שע"י ברירתו נעשית חמאה. וע"ע במחצית השקל (סימן תקי. ס"ק יג) עיין שם. גם בשלטי הגיבורים שעל הרי"ף (נח. בדפי הרי"ף) כתב גבי היינומלין שאסור לטרוף אותו יפה ולסננו, שזה טורח יתר הוא ואומנות גדולה "ותיקון גדול הוא". ע"כ. כלומר אף על גב דלכאורה אין איסור בסינונו, וכמו שכתב בשב"ל (צא) בשם רבנו ישעיה וכדלעיל, מכל מקום כיוון שסינונו הוא אומנות גדולה, יש כאן תיקון גדול ואסור. וה"נ יש לומר במחבץ.

ט. הערה על דברי הרב מגן אברהם

והנה אמת נכון הדבר שהרב מגן אברהם (סימן שיט ס"ק יד) כתב: "נהגו שלא ליתן שמרים במשקה בשבת כדי להעמידן אף על פי שראוי לשתותו בשבת ונראה לי דהוי תולדת בורר דעל כל פנים ירדים שמרים מהמשקה בשולי הכלי, דומיא דמחבץ". עכ"ל. והביאוהו הא"ר (ס"ק כב) והמשנה ברורה (ס"ק סו) והכה"ח (אות קה) ושאר אחרונים. וביאור העניין, שהיו נותנים שמרים למשקה והם היו גורמים לשמרים הבלולים במשקה להפרד מן המשקה ולרדת למטה, ובשבת נהגו שלא לעשות כן, ופירש המג"א משום דהוא תולדת בורר דומיא דמחבץ. והנה לפי מה שכתבנו בביאור איסור מחבץ יוצא שאין לאסור נתינת השמרים למשקה, שהרי בזה אינו מתקן, שאף קודם נתינת השמרים היה היין ראוי לשתיה ובמה שנתן השמרים לא תיקן דבר חדש, ואף על פי כן כתב המג"א לאסור משום חיבוץ. אלא דאף בלא זה קשה על דברי המג"א, דכיוון שהמשקה הנ"ל ראוי לשתיה וכמו שכתב המג"א, ובמה שנותן השמרים לתוכו רק עושהו צלול יותר ותו לא, מה איסור בורר יש בו. ומאי שנא מיין עכור קצת שאפשר לשתותו כך, שמותר לסננו

בסודרין, ואף במשמרת אין איסור אלא מדרבנן. ואפילו תימא דדרך סינון המשקה הנ"ל היא על ידי נתינת שמרים לתוכו, מכל מקום כיוון דמשתתי הכי אין לאסור אלא מדרבנן ולא כמו שכתב המג"א דהוי תולדה דבורר. ובספר הליכות שלמה (סימן שיט ס"ק מו) כתב ליישב דמיירי המג"א במשקה שאינו ראוי כלל לשתייה, ועל ידי נתינת השמרים עושהו ראוי לשתייה. ומה שכתב המג"א דראוי לשתייה, כוונתו שלאחר שבירר ראוי לשתייה. עכת"ד. ואחה"ר נראה לפענ"ד דהוא דוחק גדול בלשון המג"א כאשר יחזה כל רואה. ולי עני נראה שמה שלא היו נותנים השמרים למשקה הנ"ל בשבת, הוא מנהג בעלמא ותו לא. וכעין מה שכתב הפרי מגדים (א"א, טז) בדעת הרמב"ם. ודברי המג"א איני יודע ליישבם. ומצאתי און לי בדברי הגאון בית מאיר שכתב על דברי המג"א בזו הלשון: "נתן טעם על המנהג שלא ליתן שמרים כדי להעמידו, מה שאינו נראה, כי אין לו ענין למחבץ" עכ"ל. ובספר ערך לחם למהריק"ש, על מה שכתב מרן בשו"ע (סעיף טו) להתיר לסנן ביצה במסננת של חרדל וכו', כתב וזו לשונו: "מכאן נראה לי להתיר התרוי"ק שעושין במצרים לצלול המים העכורים, שנותנים לזוים הכתושים מערב שבת לתוך המים בשבת כדי לצלול המים העכורים" עכ"ל. ונראה דהוי נדונו של הערך לחם כנידון המג"א, ואף על פי כן כתב להתיר, וש"מ דתלוי במנהג.

י. בירור דין חיבוץ אגוזים מן הדבש

עוד רגע אחד אדבר, ודין אגוזים בדבש אברר, הסר הקושיא והייתה לבאר, בחדס ה' עלי גומר. כי הנה כתב מרן (שיט, יז) וזו לשונו: "המחבץ תולדת בורר הוא לפיכך אף על פי שנותנים אגוזים ושומשמין לדבש לא יחבצם בידו". ע"כ. והוא מדברי הרמב"ם (הלכות שבת כא יז) וכתב ה"ה (שם) שמקורו טהור בתוספתא דשבת (פרק יג הלכה יב). ואף שהעיר המגן אברהם (סימן שיט ס"ק יט) דבתוספתא לפנינו איתא: 'נותנים שומשמין ואגוזים לדבש ובלבד שלא יגבל' ע"כ. ומשמע דהוא משום גיבול, ולמה כתב הרמב"ם משום בורר. נראה שגירסת הרמב"ם בתוספתא היתה: 'ובלבד שלא יחבץ'. וכן מצאתי מוגה בנוסחאות אור הגנוז שעל התוספתא. ולכאורה קשה, מאי בורר שייך בזה? כי מן הסתם האגוזים והדבש מתאכלי הכי כמו שהם, ולא שייך בזה בורר, דומיא דיינומלין שהובא בשבחה"ל (סימן צא) והזכרנוהו לעיל. ואפילו תימא דמואס בדבש וחפץ דוקא באגוזים, והוי הדבש כפסולת עבורו, מכל מקום הרי הוא בורר אוכל מפסולת בידו ומותר כמו שכתב מרן בריש הסימן. ובמשנה ברורה (ס"ק סד) יישב דמיירי שבורר על מנת לאכול לאחר זמן. ואחר

בקשת המחילה הרבה, זה קשה. חדא דהרמב"ם ומרן תלו דין חיבוץ אגוזים בדין חיבוץ חלב, שכתבו: המחבץ תולדת בורר הוא 'לפיכך' אף על פי שנותנים שומשמיין וכו', וחיבוץ חלב משמע דאף לאלתר אסור, ולא מצינו מי שחילק בזה. ואם כן פשוט שכוונת הרמב"ם ומרן לאסור חיבוץ אגוזים אף לאלתר. ועוד דאי דוקא לאחר זמן, מאי קמ"ל, שהלא כבר ביאר מרן בריש הסימן דהבורר אוכל מפסולת לאחר זמן חייב. וכ"כ הרמב"ם (הלכות שבת ח יג). ושוב ראיתי להרמ"ך בהגהותיו על הרמב"ם (פרק כא הלכה יז) וזו לשונו: "לא הבנתי מה מלאכה שייך באגוזים ושומשמיין ודבש. וצ"ע". עכ"ל.

ונראה לי בס"ד שהייתה דרכם ליתן האגוזים בדבש כדי לחפותם בדבש, ואחר כך היו מוציאים האגוזים ואוכלים, ולא היו אוכלים האגוזים עם הדבש יחד ממש, שזה מתוק מדי כידוע. ובאופן זה חשוב הדבש כפסולת לדידהו שאינם חפצים בו רק באגוזים והשומשמיין שבו, ובזה מובן מדוע אין להתיר חיבוץ האגוזים מן הטעם דמתאכלי הכי, דבאמת לא מתאכלי הכי עם הדבש.

אלא דאכתי קשה, דסוף סוף הוי בורר אוכל מפסולת לאלתר דשרי. ונראה ליישב כי הנה מה שמותר לבורר אוכל מפסולת לאלתר הוא משום שבאופן זה הוא דרך אכילה ולא דרך ברירה, וכמו שכתב הריטב"א בחידושיו הנד"מ (שבת עד. ד"ה 'אבל פסולת') וז"ל: כי כשנוטל האוכל לאכלו אינו נראה כבורר, אלא שנוטל מה שהוא רוצה לתת לפיו עכ"ל. וכ"כ בחידושים המיוחסים לר"ן (שבת שם) וכ"מ במאירי (שם). וכ"כ הרשב"א בתשובותיו (ח"ד סימן עה) והובאו דבריו בבית יוסף (סימן שכא). וכ"כ הגאון רבנו זלמן בש"ע שלו (שיט א) וזו לשונו: "ואם בורר האוכל בידו כדי לאכול לאלתר מותר מפני שנטילת האוכל מתוך הפסולת כדי לאכלו מיד, אין זה מעין מלאכה כלל, שדרך אכילה כך, שהרי אי אפשר לאכול הכל האוכל עם הפסולת" עכ"ל. וע"ע בספר שביתת השבת (מלאכת בורר ס"ק ב) ובספר מנוחת אהבה ח"ב (פ"ז הערה 19) עיין שם. והנה חיבוץ האגוזים מהדבש נעשה על ידי שתוחב פס ידו או אצבעותיו לתוך הדבש וחופן לתוך ידו האגוזים, ואז סוחטם בין אצבעותיו לכף ידו מן הדבש המעורב בהם. וכן ביאר בספר מרכבת המשנה על הרמב"ם (שם) וע' בספר מקור חיים לרי"ח בכרך (שיט יז) שתמה מדוע לא יתחייב משום סוחט. עיין שם. וכיוון שבורר האגוזים בדרך זו, אף על פי שבורר בידיו לאלתר, הוה ליה דרך ברירה ואינה דרך אכילה, וכ"כ באגלי טל (בורר ס"ק י אות ב) לעקרון זה, ומשום כך חייב דהוה ליה בורר. וכעין זה כתב בכף החיים (סימן שיט אות קלא) עיין שם. אמנם אם מוציא האגוזים בידו בלא סחיטה, אלא שמוציא אחד אחד ואוכל לאלתר, אין בזה כלום ומותר לכתחילה.

המורם מן האמור

בסלט וכדומה מותר לברור המין שאינו חפץ מתוך שאר הסלט, אם עושה כן לא משום שמואס במין זה אלא שנוח לו יותר לאכול הסלט בלעדיו. וכן מותר לברור אטריות מן המרק אם הן נאכלות לרוב בני אדם עם המרק.

אמנם אם רוצה לברור מין אחד משום שמואס בו, ואם כן לגביו אין הסלט נאכל כמו שהוא בלי ברירה, בכעין זה נסתפק הפרי מגדים (משב"ז ס"ק ו) וכיוון שלא פשט ספיקו נקטינן לחומרא.⁴

4 הערת ר' אלחנן סבתו הי"ו (על כלל המאמר): אנכי העני הבנתי דברי הגמרא "כיוון דמשתני הכי לאו מידי קא עביד" - ופרש"י כיוון שראוי לשתותו כמו שהוא בלא סינון, אין כאן תיקון. כלומר שאין משמעות למעשה הברירה, הואיל ואף בלא מעשהו המשקה ראוי ומתוקן לשתיה, שהרי למרות שהפטולת נשארת בתוכו היא נשתית עמו.

אך לפירוש הלבוש וסיעתו אינני מבין כלל מהו יסוד ההיתר.

הרי ודאי שיש משמעות למעשה הברירה, שהרי הוא נמנע מלשתות המשקה כל עוד הפטולת בתוכו, נמצא שתיקון גדול הוא זה, שמכינו בכך לשתיה. ומה שקיימת אפשרות של סינון המשקה בדרך של היתר (סינון בשינוי), אין בכך כדי להראות שהסינון אינו משמעותי.

ואע"פ שהתירו מקצת הפוסקים לסנון מהמשקה קסמים גדולים או תולעים, י"ל דהיינו משום שאינם מתערבים במשקה, והאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. והא ראייה שכשנותה המשקה הם אינם נכנסים לתוך פיו יחד עם המשקה מאליהם. וכשם שאין הכוס נחשבת לתערובת עם המשקה שבתוכה, והכוש והכרכר אינו תערובת עם המאכל הנעוץ בו [שבת קכב:], כך פטולת גדולה שאין צריך להתאמץ כדי להמנע משתייתה, אינה תערובת עם המשקה, ומותר לסננה.

שהרי לא מצאנו בראשונים הגדרה ל"תערובת", ונראה שלא הגדירה מפני שגדר תערובת משתנה בכל עניין על פי המטרה של השימוש שלו. דהיינו אם הפטולת איננה מונעת או מעכבת את השימוש איננה נחשבת מעורבת. והואיל ומטרת השימוש במשקה היא לשתותו, הרי שכאן המטרה מתבצעת ללא מונע ומעכב.

אך קסמים בנונים וכן תולעים דקים, שצריך תשומת לב והירות להשתמר מהן בשתייתו ע"מ שלא יכנסו לפיו, אינני יודע טעם הגון להתיר סינונם.

ואע"פ שהראב"ד שבארחות חיים התיר בתולעים דקים, הרי הרא"ש אסר, וכיוון שסברת טעמו דהראב"ד נפלאת בעיני, וגם הוא תוספת כת"י, וידועים דברי החזו"א לגבי כת"י (עי' אגרת לב), קשה בעיני לדחות דברי הרא"ש מפניו.

ולפיכך הדרנא לסברת הרב שביתת השבת שהסכימו עליה האחרונים, דאיכא למימר דהקסמים בטילי ליין. ואע"פ שאיננה מוכרחת, כבר אין הכרח לדחותה.

אמר הכותב: ראשית, הנה מקום איתי להודות לר' אלחנן סבתו הי"ו על שהואיל והקדיש מזמנו היקר לעבור על המאמר והעיר הערותיו הנפלאות בע"פ ובכתב כאשר תחזינה עיני הקורא. ישלם ה' פעלו ותהי משכורתו שלימה. אמן.

ולגוף ההערה:

הנה יסוד ההערה מבוסס על שתי נקודות עקריות:

א- יסוד ההיתר של הלבוש קשה, שמשקה עם קסמים בנונים אינו מתוקן כלל לשתייה, וכשבורר הקסמים מתקנו.

ב- מאי דמשמע מהב"י ושאר פוסקים שמשקה עם קסמים גדולים מותר לסננו, הוא משום שאין כאן תערובת.

וזה אשר נראה להשיב:

לענין יסוד ההיתר יש לומר, דכיוון שאפשר לשתות כדרכו המשקה עם הקסמים בתוכו, ואינו צריך לשום הכנה כדי לתקן המשקה לשתייה, אף שהשתייה בדוחק קצת, חשוב המשקה מתוקן לשתייה. וכלשון הגמ' (שבת קט.) "כיוון דמשתתי הכי לאו מידי קעביד". וכבר צוין בגוף המאמר לאגלי טל (בורר ס"ק י ד) שהאריך לבאר סברא זו.

ולענין גדר תערובת. תחילה יש להזכיר כי בב"י (בדעת הרא"ש) לא כתב באלו קסמים מתיר, ויתכן וכוונתו להתיר אפילו בקסמים בנונים. אמנם אפילו נעמיד שדיבר בקסמים גדולים, שערי תשובה לא ננעלו, שנראה פשוט דכל שיש כמה קסמים ביין באופן שאין היין שביניהם ניכר, חשוב היין מעורב בהם, ואע"פ שניתן לשתות היין כדרכו בלי שום סינון, לא פקע שם תערובת מזה. וכן בספר ערוך השלחן (שיט ט) הגדיר דתערובת היא כל דבר שאינו ניכר לעין, ולא תלה כלל במוכנות המאכל לאכילה. והובאו דבריו ביבי"א ח"ה (סימן לא) והתיר על פי סברא זו לברור סכו"ם בשבת (על אף שסכו"ם מעורבים אינם מוכנים לשימוש כמו שהם). וכן הגאון חזון איש (סימן נג אות א) כתב גבי זבוב, שנחשב מעורב במים המטפחים עליו ובין סנפיריו. והביאו דבריו כמה אחרונים, ולא העירו שזה לא חשוב תערובת. ואף בקסמים שביין יש לומר שחשובים מעורבים. ואם כנים דברינו זכינו לדין דאף במקום תערובת התירו הב"י (בדעת הרא"ש) ושאר פוסקים לסנן יין מקסמים וכדומה, וכדעת כל האחרונים המובאים בגוף המאמר.